

*Аліна Варшавська***ТРИНАДЦЯТЬ МИТТЄВОСТЕЙ
ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ В. С. КОСЕНКА**

«Без нього п'ятий рік мина,
І серце крається невтішно.
Але бринить і ще струна,
Якої він торкався ніжно».
М. Терещенко

Видатний український композитор Віктор Степанович Косенко за своє недовге життя залишив значну духовну спадщину, чим зробив великий внесок в розбудову та утвердження української професійної музики, та й загалом української музичної культури першої половини ХХ століття.

Як відомо, українська музична культура минулого століття з причин історичного та соціального факторів, мала доволі драматичну історію. Після смерті М. Лисенка пішли з життя три велетні української музики – М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко. Молоді композитори покоління 20-х років ще не вийшли на широкі обрії мистецьких звершень. Дуже багато композиторів і музикознавців в силу історичних обставин, вимушені були залишити Київ. «Київ <...> положительно опустел», – писав Б. Лятошинський в листі від 1 вересня 1922 року до свого вчителя Р. Глієра [9, с. 30].

Історія лишила нам достатню кількість епістолярних матеріалів, пов'язаних з листуванням Ангеліни Володимирівни Канеп-Косенко з Віктором Степановичем. На жаль, листи дружини композитора не зберіглися.

На теперішній час архів В. Косенка в НБУ ім. В. Вернадського ще не опрацьований і не введений до бібліографічного каталогу. Тому видалася можливість познайомитися поки що з тринадцятьма листами з Дніпропетровська, які допомагають реконструювати життєтворчість В. Косенка того часу та відтворити правдиву картину його життєвих перипетій періоду перебування у цьому місті з 21 грудня по 29 грудня.

Мета: проаналізувати друковані матеріали з епістолярної спадщини митця та порівняти їх з першоджерелами, що знаходяться в рукописному відділі Національної бібліотеки ім. В. Вернадського.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше в українському музикознавстві:

- представити історичні обставини існування України кінця 20-х років минулого століття;
- відтворено правдиву картину гастрольної подорожі В. Косенка до Дніпропетровська періоду грудня 1928 року;

- встановлено дату початку роботи над одним з найяскравіших творів В. Косенка – Класичне Тріо;

- розкрити реальні, непрості взаємовідносини композитора з його друзями та дружиною А. В. Канеп-Косенко.

Актуальність теми полягає в тому, що епістолярна спадщина має велике значення в дослідженні життєписів митців, вчених, філософів, які залишили по собі документи історичної ваги, де відображені як їх життєвий шлях так і всі модуляції епохи сучасного їм історичного часу.

«Епістологія є наукою не тільки вивчення листування, але й узагальнення за формулою: від концепції листа – до нового в історії, її осмислення» [5, с. 65]. І оскільки кореспонденції саме ХХ століття і сьогодні продовжують залишаються «захованими в архівах», ця дослідницька галузь конче потребує спеціалістів, які повинні бути обізнаними в багатьох сферах гуманітарної науки від історії, психології, культурології до музики.

Життєтворчість Віктора Степановича Косенка надзвичайно цікава з точки зору його творчих злетів, драматичних та яскравих осяянь, знакових подій. Не дивлячись на коротку траєкторію життєвого шляху композитора, його біографія та музична спадщина продовжує бути полем актуальних досліджень музикознавчої думки, в цьому велику роль відіграє спадщина композитора особливо його епістолярний матеріал.

Найпершим, хто почав звертатися до кореспонденції в своєму нарисі про митця в 1940-ві роки був Валеріан Довженко. Музикознавець використовував при написанні роботи листи композитора з Києва, Харкова, Дніпропетровська та інших міст, підтверджуючи невідомі факти біографії митця, на жаль утаємничивши перебування і навчання композитора у Варшаві до вісімнадцяти років.

Леся Олійник, Кіра Шамаєва, Олена Таранченко, а також житомирські музикознавці Ірина Копоть та Григорій Мокрицький теж спираються на листи в своїх публікаціях, користуючись вже на той час (1970-ті роки) виданими епістолярними матеріалами дружини композитора.

Саме цей збірник, що упорядкований Ангеліною Володимирівною Канеп-Косенко, до сьогодні лишається найбільшим джерелом епістолярної спадщини митця. Зауважимо, що час видання матеріалів особового походження Ангеліною Володимирівною вкрай не повний, скорочений цензурою іноді на третину, і тим зміст кожного листа суттєво спотворений. Наприклад лист який займає два абзаци, насправді вміщує в себе вісімсот слів.

Познайомитись з переліком кореспонденцій у повному обсязі не видається можливим, оскільки в Національній бібліотеці

ім. В. Вернадського він ще не описаний і не введений до бібліографічного обігу. Люб'язно надані співробітниками бібліотеки тільки тринадцять листів композитора, підтверджують ситуацію нещадного цензурування їх у радянський час. Саме це спонукало ближче познайомитися і проаналізувати тринадцять листів написаних композитором до дружини за період 1928 року і надісланих з Дніпропетровська.

Для того щоб зрозуміти історичну ситуацію того часу звернемося до деяких фактів з історії міста цього періоду.

Наприкінці 20-х років Дніпропетровськ був центром індустріального розвитку Донбаського регіону, куди стікалося на роботу багато робітничого люду з далеких і близьких регіонів, жителі міста жили скромно і бідно, інколи навіть голодували. В місті знаходилося, як стверджується в енциклопедії двісті тридцять три тис. населення на період 1926 р. [3, с. 365], тобто регіон мав тенденцію до розширення і перетворення його на потужний промисловий район. Поряд з розбудовою заводів і фабрик треба було активно посилювати, як тоді висловлювалися, культурну політику.

Після 1927-го року – року, який музикознавці називають щасливим в творчому відношенні для В. Косенка, настрої композитора поліпшується. У нього з'являється емоційна наснага до творчості та активної життєдіяльності. Саме тому поїздки з гастрольми по Донбасу він сприймає з емоційним підйомом і бажанням як найкраще провести гастрольну подорож.

За добровільною згодою з Укрфілом¹, просвітити та донести українську професійну музику до робітничого класу людей в тогочасній Україні, 32-річний Віктор Косенко разом з відомою харківською співачкою Оксаною Колодуб вирушає в концертну подорож по Донбасу.

Подорож тривала три місяці, з перервою через хворобу композитора (запалення нирок). Після двотижневого лікування, Віктор Степанович з партнеркою повертаються до роботи та виїжджають до Дніпропетровська. З листів можна припустити, що це місто було не останнім в концертному турне. Попереду залишався Харків.

За період грудня 1928 року в архіві Косенка збереглися саме згадані тринадцять листів до дружини. Вони в задовільному стані. Почерк В. Косенка далекий від зрозумілого, слова і букви мають графіку надзвичайно індивідуалізованого написання. Частина слів і букв більш менш піддаються розбірливому прочитанню та розшифруванню, хоча деякі літери, такі як «т, к, б, п, з» дуже важкі для розпізнавання. Всі листи композитора написані російською мовою. На вирваних із зошита аркушах композитор

¹ Українське філармонічне товариство – організація яка створена в 20-ті роки XX ст.

пише фіолетовим чорнилом. При написанні користується мало вживаними сьогодні словами (рос. «соблаговолят», «волею не волею» і т.д).

Концерти проходили успішно, це видно з кореспонденцій: «в Укрфиле хотят что б мы работали без перерыва целый год. А именно февраль – Харьков, Киев, Одесса; март – заграница; а потом нас посылают в Крым, в Кубань, на Кавказ, а после этого передают нас в распоряжение «Софила» т.е. Москвы. И действительно вчера получено письмо из Укрфила, где говорится что Укрфил ведет переговоры с Софилом относительно наших концертов по С.С.С.Р. начиная с Москвы и Ленинграда». Але композитор після перших виступів, ставлячись до себе і слухачів достатньо критично, не завжди був задоволений як концертами так і публікою, дещо гаряче, в серцях висловлюючись з приводу перших вражень від публіки: «Аудитория здесь очень некультурная и в большинстве нас не понимает. Они с большим удовольствием слушают гармошку, куплеты и т.д. но не серьезную музыку. Никогда не думал, что Д-вск так не культурен и настолько расхалтурен». Цей лист датовано 26 грудня 1928 р.

Митець ділиться усіма тонкощами подій, які з ним відбувалися, та фіксує все, що він бачить. Приїхавши до Дніпропетровська, композитор склав таку думку про місто та про людей, що мешкають у ньому: «Сам по себе город – ничего довольно приличный, но страшно расхалтурен и публика с трудом воспринимает серьезную программу. Даже Дом Учёных и то просит самую простую самую доступную программу, ибо слушатель вовсе не подготовлен и страшно скучает, если преподносит, что либо содержательное! Как Тебе нравится? Я возмущён этим и очень негодую. Присылаю Тебе программку из Дома Учителя с этой „доступной“ программой».

Гастрольна подорож була не дуже вдало побудована з точки зору планування концертів. Ці гастролі були першими, що ставили собі за мету познайомити робітничий клас і як можна більшу кількість верств населення області з українською музикою. Цим і займався Укрфіл, хоча не завжди було логічно узгоджено календарні плани концертів. Часто траплялося так, що про концерти дізнавалися в момент їх проходження. Тому ця подорож виявилася напруженою. Композитор дуже переживав з приводу того, що концерти можуть зірватися і це природньо відіб'ється на загальній кількості концертів, що в свою чергу несе матеріальні втрати в непрості, голодні роки.

Негативні настрої Косенка – це було його суб'єктивне враження і високі очікування рівня музичного виховання дніпропетровської публіки. Але, побачивши реальну ситуацію, Віктор Степанович зрозумів, що публіка має бажання прийти на концерт, але не має досвіду.

Композитор планує шлях розгортання подорожі, скільки часу вона буде тривати, які концерти та виступи відбуватимуться: «Будем здесь вероятно до первых чисел января, хочу в ближайшие дни, выяснить – может, тогда задержимся до 10.01. Если у нас выйдет в Днепропетровске 10 концертов, то всех городов Полтавщины брать не будем, а скорее всего ведь лишь только Кременчуг, Полтаву и Суммы – и конец... к 20.01 мы условно кончим это турне». За період перебування композитора в Дніпропетровську налічувалося 7 концертів, але вони не обмежувалися тільки виступами у самому місті. Композитор з співачкою виїжджали до великих заводів в інші міста-супутники Дніпропетровська: «И так 19 концертов с плеч!», – писав В. Косенко, – «Сегодня 20й в Каменском заводе. Это 3 часа езды поездом отсюда сегодня в 4 ч. дня мы выезжаем, ночевать будем в Каменском и только завтра днем приедем обратно».

Не дивлячись на гастролі, які вимагали багато зусиль і часу, В. Косенко знаходив можливість творчо працювати: «<...> заканчиваю Трио <...> иду в Д. Ученых 2 часа занимаюсь <...> работаю над Трио». Лист датований 27 грудня 1928 р. В цей час писався один з найяскравіших та найпопулярніших його творів, який і сьогодні є окрасою української музичної культури в жанрі камерної творчості. Як зазначено в нарисі Лесі Олійник «<...> це справжня перлина української камерної музики <...> Автору вдалося органічно поєднати строгі класичні форми, романтичний схвилюваний вислів з м'якою лірикою народної музики» [10, с. 44].

З листів стає очевидним ще одна подія, пов'язана з періодом перебування В. С. Косенка у Дніпропетровську. Мова йде про перше виконання віолончельної сонати, прем'єра якої відбулася в Київському Будинку Вчених у грудні місяці. Виконавцями були знамениті професори Київської консерваторії: піаніст Григорій Беклемішев та блискучий віолончеліст Ізраїль Козлов. Віктор Степанович зауважує: «Я Тебе забыл, Галюша, написать очень приятное для нас: в свою бедность теперь в Киеве я оставил свою виолончельную сонату – меня просил Киевский Д. Ученых. 24.12 был у них юбилей и моя соната исполнялась Беклемишевским и Козловым».

Велика увага в листах приділена його однодумцям, колу його творчих побратимів. Доброзичливо Віктор Степанович ставився до всіх людей, які його оточували. Протягом всього життя з композитором в ногу йшов справжній друг і товариш – Василь Юрійович Коломойцев.

«Сегодня ты получишь большой торт от Коломойцевых!». Так Віктор Степанович звернувшись до найдорожчих друзів, довіривши їм привітання своєї дружини з ДНЕМ АНГЕЛА! Василь Коломойцев був викладачем Житомирської музичної школи, віолончелістом та вчителем математи-

ки. Разом зі своєю дружиною Оленою Андріївною та донькою Тетяною Василівною вони тісно спілкувалися з Косенками. Жили в одному будинку та часто перегукувалися постукуваннями по стінах. З Віктором Степановичем Василь Юрійович грали так зване житомирське Тріо композитора у Житомирі, яке потім було присвячене саме Коломойцеву. Фортепіанне тріо у складі В. Косенка, В. Коломойцева та В. Скорохода – залишилося в історії українського виконавства одним з найяскравіших.

Дуже добрі відносини склалися між сім'єю Косенків і Лятошинських. «Вообще Лятошинские очень хорошие люди и он и она очень милые и сердечные» – писав композитор.

Після смерті композитора Борис Миколайович та Маргарита Олександрівна Лятошинські, а пізніше й Ія Сергіївна Царевич не полишали Ангеліну Володимирівну в тяжкий час.

Не секрет, що крім творчої насолоди від концертного турне, Віктор Степанович переслідував ще одну дуже важливу мету – поліпшити матеріальне становище у важкий час, оскільки у нього не було гідного костюму та черевиків: «Хотел Тебе вчера выслать больше денег, но пришлось часть оставить, т.к. купил ботинки. Ботинки – купил обыкновенные – а те, что у меня на ногах имеют не концертный под фрак вид».

При можливості, в кожному листі композитора мова йде про те, що В. С. Косенко допомагав своїй дружині, надсилав майже всі зароблені гроші: «Вчера после обеда послал Тебе 50 руб. которые Ты должна Галя вечером получить. Это первые деньги которые я получил. На днях вышлю Тебе еще 50 руб., а может быть и больше смотря сколько их получу».

У розглянутих тринадцяти листах до дружини В. Косенко розкривається як світла, любляча, дуже позитивна, чесна, уважна людина, яка коханій дружині намагається передати всі тонкощі свої душевних переживань, відтворити подробиці його перебування далеко від неї: «Я пишу Тебе который день и это не только потребность моя, но часть жизни моей», – пише В. С. Косенко до дружини.

В усіх тринадцяти листах написаних і надісланих із Дніпропетровська відзеркалився один з важливих періодів у житті В. Косенка. Це перша фундаментальна, яскрава, велика і масивна гастрольна подорож композитора, яка була дуже успішною та відкрила широкі можливості для подальшого творчого зростання В. С. Косенка.

Навіть невеличка частина (тринадцять листів) композитора, проливає світло і доводить, що саме з 1928 року композитор входить в період найактивнішого творчого підйому (гастролі, праця над Тріо, розширення кола спілкувань). Потребуючий опрацювання архів композитора дає змогу пог-

либити і розширити уявлення про правдиву життєву біографію митця, його психологічний і людський портрети, історію написання тих чи інших творів, блискучу педагогічну роботу в Київській консерваторії, а також всі перипетії непростого історичного часу, у якому жив і творив Віктор Степанович Косенко.

Отже, виходячи з вищевикладеного можна зазначити, що творчість та життя українського композитора є невичерпним джерелом інформації для музикознавців, і потребує подальшого вивчення. За життя В. Косенка (прожив всього сорок два роки) вийшла лише невелика кількість статей в періодичній пресі, в яких зафіксовано деякі інформаційні і фактологічні епізоди з творчого і концертного життя композитора.

Гастролюючи по великих містах тодішнього Радянського Союзу, В. Косенка помічають керівники новостворених концертних організацій та запрошують до співпраці. Такою концертною організацією в Україні був Укрфіль, що уклав з Віктором Степановичем договір про співробітництво. Після чого розпочалися гастролі митця з іншими українськими артистами по великих містах України та за її межами.

Одне з міст, де В. С. Косенку довелося жити та давати концерти протягом одного місяця та 8 днів був Дніпропетровськ. Надалі композитора чекали інші гастрольні міста – Харків, Москва та Київ. Публіка завжди із задоволенням приймала митця рівно як і його композиторську і виконавську творчість, оскільки він був блискучим піаністом, його концерти проходили з великим успіхом.

Проаналізувавши невеликий епістолярний доробок композитора, ще раз зазначимо, що в своїх епістолах Віктор Степанович постає позитивною, щирою і люблячою людиною, якій довелося в своєму житті пройти безліч перешкод. Не зважаючи на це, В. С. Косенко мав прекрасне коло друзів та знайомих, які додавали яскраву барву в життєтворчість композитора.

1. Антонович Д. Українська культура: Лекції/за ред. Д. Антоновича. Київ: Либідь, 1993. 592 с.
2. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навч. посіб. 2-е вид. К.: Генеза, 2000. 360 с.
3. Большая советская энциклопедия. Москва, 1972. Т.8. 591 с.
4. Довженко В. В.С. Косенко. Київ: Мистецтво, 1949. 140 с.
5. Копиця М. «Епістологія в лабіринтах музичної історії: Монографія/До 100-річчя Національної музичної академії України. Київ: Автограф, 2008. 528 с.
6. Копоть І.Е., Мокрицький Г.Г. – Віктор Косенко і Житомир. Житомир: Журфонд, 1996. 32 с.
7. Косенко А.В. В.С. Косенко у спогадах сучасників. Київ: Музична Україна, 1967. 180 с.

8. Косенко А.В. В.С. Косенко//Спогади. Листи. Київ: «Музична Україна», 1975. 295 с.
9. Лятошинський Б. Р. Глієр. Епістолярна спадщина: у 2 т. Київ, 2002. 768 с.
10. Олійник О.С. В. Косенко. Київ: Музична Україна, 1989. 62 с.
11. Олійник О.С. Фортепіанна творчість В.С. Косенка. Київ: Наукова думка, 1977. 150 с.
12. Стецюк Р. Віктор Косенко. Київ: «Музична Україна», 1974. 55 с.
13. Фільц Б. Фортепіанна творчість В.С. Косенка. Київ: Мистецтво, 1965. 70 с.
14. Шамаєва К. Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років (до 100-річного ювілею)/ред. упорядник К.І. Шамаєва. Київ, 1997. 60 с.
15. Якимчук О. Музична культура Луганщини першої половини ХХ століття: Монографія. Луганськ, 2013. 276 с.

Вариавская Алина. Тринадцать мимолетностей эпистолярного наследия В. С. Косенка. В статье рассматриваются тринадцать писем В. Косенко к его супруге А. В. Канеп-Косенко, написанных из Днепропетровска в течении декабря 1928 года. Данные писем дают возможность проследить гастрольные трудности и выявить отношение композитора к разным событиям из его жизни. Проанализированные эпистолы находятся в НБУ им. Вернадского и еще не введены в библиографический каталог. Изданные в 80-е годы материалы и документы жены композитора, к которым относятся и письма, не дают полной картины того исторического времени. Тринадцать эпистол подтверждают существование беспощадной цензуры в советское время. Именно это и стало причиной пересмотра в новых исторических условиях эпистолярное наследие композитора, которое открывает много новых фактологических данных в биографии и творчестве В. С. Косенка.

Ключевые слова: В. Косенко, А. Канеп-Косенко, эпистолярное наследие, Классическое Трио, гастрольное путешествие в Днепропетровск.

Вариавська Аліна. Тринадцять миттєвостей епістолярної спадщини В. С. Косенка. У статті розглядаються тринадцять листів В. Косенка до його дружини А. В. Канеп-Косенко, написаних у Дніпропетровську протягом грудня 1928 року. Дані листи дають можливість прослідкувати гастрольні перипетії та виявити відношення композитора до різних подій з його життя. Проаналізовані епістоли знаходяться в НБУ ім. Вернадського і ще не введені до бібліографічного каталогу. Видані у 80-ті роки матеріали і документи дружини композитора, до яких відносяться і листи не дають повної картини того історичного часу. Тринадцять епістол підтверджують існування нещадної цензури у радянський час. Саме це і стало причиною перегляду в нових історичних умовах епістолярної спадщини композитора, яка відкриває багато нових фактологічних даних в біографії і творчості В. С. Косенка.

Ключові слова: В. Косенко, А. Канеп-Косенко, епістолярна спадщина, Класичне Тріо, гастрольна подорож до Дніпропетровська.

Varshavskaya Alina. V. S. Kosenko's Thirteen Moments of Epistolary heritage. The article deals with the stay in Dnipropetrovsk in December 1928. Thirteen letters to his wife A. V. Kaner-Kosenko make it possible to trace the composer's vicissitudes of touring and his attitude toward different events of his life. The Epistles are kept in Vernadsky National Library of Ukraine but they have not been yet included in the bibliographic catalog. Unfortunately, published in 80-ies his wife's documents and materials as well as her letters, don't give the complete picture of that time. 13 epistles confirm the situation of ruthless censorship applied by authority in the Soviet period. That is what prompted to become acquainted with these sources and to analyze the correspondence which clarifies the concrete date of the events in new historical facts seen currently in new approach. This helps to see his creative way from different point of view.

Key words: V. Kosenko, A. Kaner-Kosenko, epistolary heritage, Classical Trio, a touring trip to Dnepropetrovsk.

Ольга Жукова

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНСОВОЇ ТВОРЧОСТІ В. КОСЕНКА НА ПРИКЛАДІ РОМАНСУ «ВЕТЕР ПЕРЕЛЁТНЫЙ» op. 1 №4

Актуальність теми. Творча спадщина Віктора Степановича Косенко розмаїта за образами і жанрами: від витончених вокальних і фортепіанних акварелей – до симфонічних полотен. І все ж в історію української радянської музики композитор увійшов як глибокий ніжний лірик. Він справедливо вважається одним з творців жанру українського солоспіву. Кожен романс В. Косенка – це глибоко відчута й пережита розповідь людини про її найзаповітніше й потаємне [8]. Сам композитор підкреслював психологізм своєї творчості: «Я відчуваю свою музику як продукт душевних переживань, а не зовнішньої мішури» [6, с. 84].

Теоретичною основою даної роботи стали праці теоретиків-музикознавців, а саме: Б. Фільц, М. Грінченко, Т. Булат, Ю. Малишева, які висвітлювали у своїх дослідженнях деякі аспекти вокальної лірики В. Косенка.

Т. Булат у своїй праці «Український романс» [1] розглядає питання про зародження та еволюцію жанру романсу в українській музиці. Авторка акцентує значення творчих надбань західноєвропейських і російських композиторів для розвитку романсової творчості в українській музиці, досліджує зародження українського романсу, формування основ класичного дожовтневого романсу. В роботі Т. Булат підіймаються питання про лейтмотивність як прийом образної драматизації, принцип поєднання пісеннос-